

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 11ης Νοεμβρίου 2015*

«Προδικαστική παραπομπή — Άρθρα 107 ΣΛΕΕ και 108 ΣΛΕΕ — Κρατικές ενισχύσεις —
Ενίσχυση χορηγηθείσα κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ —
Απόφαση δικαστηρίου κράτους μέλους με την οποία αναγνωρίζεται η ισχύς συμβάσεως με την οποία
χορηγήθηκε η εν λόγω ενίσχυση — Δεδικασμένο — Ερμηνεία σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης —
Αρχή της αποτελεσματικότητας»

Στην υπόθεση C-505/14,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το
Landgericht Münster (περιφερειακό δικαστήριο του Münster, Γερμανία) με απόφαση της
17ης Σεπτεμβρίου 2014, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 12 Νοεμβρίου 2014, στο πλαίσιο της
δίκης

Klausner Holz Niedersachsen GmbH

κατά

Land Nordrhein-Westfalen,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους R. Silva de Lapuerta, πρόεδρο του πρώτου τμήματος, ασκούσης καθήκοντα
προέδρου του δεύτερου τμήματος, J. L. da Cruz Vilaça, A. Arabadjiev (εισηγητή), Κ. Λυκούργο και
J.-C. Bonichot, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: P. Mengozzi

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Klausner Holz Niedersachsen GmbH, εκπροσωπούμενη από τον D. Reich, Rechtsanwalt,
- το Land Nordrhein-Westfalen, εκπροσωπούμενο από τον G. Schwendinger, Rechtsanwalt,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους R. Sauer, T. Maxian Rusche και P.-J. Loewenthal,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 107 ΣΛΕΕ και 108 ΣΛΕΕ καθώς και την αρχή της αποτελεσματικότητας.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Klausner Holz Niedersachsen GmbH (στο εξής: Klausner Holz) και του Land Nordrhein-Westfalen (ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας, στο εξής: Land), με αντικείμενο τη μη εκτέλεση από το Land των συμβάσεων προμήθειας ξυλείας που είχε συνάψει με την Klausner Holz.

Το γερμανικό δίκαιο

- 3 Το άρθρο 322, παράγραφος 1, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (Zivilprozessordnung, στο εξής: ZPO), με τίτλο «Ουσιαστικό δεδικασμένο», έχει ως εξής:

«Οι αποφάσεις αποκτούν ισχύ δεδικασμένου μόνο εφόσον έχουν αποφανθεί επί αιτήματος που έχει προβληθεί με αγωγή ή ανταγωγή.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

- 4 Στις 20 Φεβρουαρίου 2007 ο όμιλος Klausner, μέλος του οποίου ήταν η Klausner Holz, και η διεύθυνση δασών του Land συνήψαν σύμβαση προμήθειας ξυλείας. Δυνάμει της συμβάσεως αυτής, το Land ανέλαβε την υποχρέωση να προμηθεύει την Klausner Holz με συγκεκριμένες ποσότητες ξύλου, στο διάστημα από το 2007 έως το 2014, έναντι προκαθορισμένου τιμήματος αναλόγως της ποσότητας και της ποιότητας του ξύλου. Επιπλέον, το Land ανέλαβε τη δέσμευση να μην προβεί σε άλλες πωλήσεις έναντι τιμήματος χαμηλότερου σε σχέση με αυτό που είχε ορισθεί στη σύμβαση.
- 5 Στις 17 Απριλίου 2007 η Klausner Holz και το Land συνήψαν «σύμβαση-πλαίσιο πωλήσεως», συμπληρωματική της συμβάσεως της 20ής Φεβρουαρίου 2007 (στο εξής, από κοινού: επίμαχες συμβάσεις).
- 6 Κατά το πρώτο εξάμηνο του ίδιου έτους, το Land συνήψε με άλλους έξι μεγάλους αγοραστές ρητινώδους ξύλου συμβάσεις προμήθειας ξυλείας για τα διαστήματα από το 2007 έως, ανά περίπτωση, το 2011, το 2012, σε μία μάλιστα περίπτωση έως και το 2014. Βάσει των συμβάσεων αυτών, το τίμημα που συμφωνήθηκε για την προμήθεια ξύλου από ξεριζωμένα δέντρα για το διάστημα από το 2007 έως το 2008 ήταν παρεμφερές αυτού που είχε ορισθεί στις επίμαχες συμβάσεις, το τίμημα για την προμήθεια φρέσκου ξύλου από το 2009 και έπειτα ήταν γενικώς υψηλότερο σε σχέση με το τίμημα που είχε ορισθεί στις επίμαχες συμβάσεις, ενώ προβλεπόταν η δυνατότητα αναπροσαρμογής των προαναφερθέντων τιμημάτων υπό συγκεκριμένους όρους και εντός ορισμένου πλαισίου.
- 7 Το 2007 και το 2008 το Land προμήθευσε με ξυλεία την Klausner Holz, χωρίς όμως να καλύψει τις συμφωνημένες ποσότητες αγοράς ξύλου από ξεριζωμένα δέντρα. Το 2008 η Klausner Holz αντιμετώπισε οικονομικές δυσκολίες εξαιτίας των οποίων καθυστέρησε ορισμένες πληρωμές. Τον Αύγουστο του 2009 το Land κατήγγειλε τη «σύμβαση-πλαίσιο πωλήσεως», η οποία συμπλήρωνε τη σύμβαση της 20ής Φεβρουαρίου 2007, και από το δεύτερο εξάμηνο του ίδιου έτους έπαυσε να προμηθεύει με ξυλεία την Klausner Holz υπό τους προβλεπόμενους στις επίμαχες συμβάσεις όρους.

- 8 Με την από 17 Φεβρουαρίου 2012 αναγνωριστική απόφαση το Landgericht Münster (περιφερειακό δικαστήριο του Münster) διαπίστωσε ότι οι επίμαχες συμβάσεις διατηρούνταν σε ισχύ. Η απόφαση αυτή επικυρώθηκε από το Oberlandesgericht Hamm (ανώτατο περιφερειακό δικαστήριο του Hamm), το οποίο επιλήφθηκε της υποθέσεως στον δεύτερο βαθμό, με την από 3 Δεκεμβρίου 2012 απόφαση, η οποία έχει αποκτήσει πλέον ισχύ δεδικασμένου.
- 9 Η Klausner Holz άσκησε τότε αγωγή ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου κατά του Land, με αίτημα, πρώτον, την επιδίκαση αποζημίωσης λόγω της παραλείψεως προμήθειας ξυλείας το 2009 έναντι τιμήματος ανερχόμενου περίπου σε 54 εκατομμύρια ευρώ, δεύτερον, την προμήθεια περίπου 1,5 εκατομμυρίου κυβικών μέτρων ξύλου ελάτης σε εκτέλεση των επίμαχων συμβάσεων για το διάστημα από το 2010 έως τον Φεβρουάριο του 2013, καθώς και, τρίτον, την παροχή πληροφοριών σχετικά με τους οικονομικούς όρους βάσει των οποίων οι πέντε μεγαλύτεροι αγοραστές ρητινώδους ξύλου αγόρασαν ξύλο ελάτης από το Land κατά το διάστημα από το 2010 έως το 2013.
- 10 Το Land υποστήριξε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ότι η εκτέλεση των επίμαχων συμβάσεων είναι αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης, καθόσον οι συμβάσεις αυτές συνιστούν «κρατικές ενισχύσεις», κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, και εκτελέσθηκαν κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, ισχυρισμό τον οποίο το Land δεν είχε προβάλει ενώπιον του Oberlandesgericht Hamm.
- 11 Τον Ιούλιο του 2013 η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ενημέρωσε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σχετικά με την ύπαρξη μη κοινοποιηθείσας ενισχύσεως, ήτοι τις επίμαχες συμβάσεις, η οποία, κατά το εν λόγω κράτος μέλος, ήταν ασύμβατη προς την εσωτερική αγορά. Εξάλλου, τον Οκτώβριο του 2013, περιήλθε στην Επιτροπή σειρά καταγγελιών από διάφορους ανταγωνιστές της Klausner Holz, στις οποίες γινόταν επίσης λόγος για ασυμβατότητα των επίμαχων συμβάσεων.
- 12 Το αιτούν δικαστήριο απηύθυνε στην Επιτροπή, με το από 26 Μαΐου 2014 έγγραφο, αίτηση παροχής διευκρινίσεων συμφώνως προς την ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων από τα εθνικά δικαστήρια (ΕΕ 2009, C 85, σ. 1). Σε απάντηση προς το έγγραφο αυτό, το εν λόγω θεσμικό όργανο επισήμανε ότι, λαμβανομένων υπόψη του σταδίου στο οποίο βρίσκονταν οι διαδικασίες που κινήθηκαν κατόπιν των πληροφοριών τις οποίες κοινοποίησε η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και των καταγγελιών που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη σκέψη της παρούσας αποφάσεως, δεν μπορούσε ακόμη να διατυπώσει οριστική θέση όσον αφορά την εφαρμογή στην προκειμένη περίπτωση του δικαίου της Ένωσης στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, δεδομένου ότι η θέση αυτή έπρεπε να διατυπωθεί εν πάση περιπτώσει στην απόφαση με την οποία θα περατώνονταν οι διαδικασίες.
- 13 Μετά την εξέταση των διαφόρων ρητρών των επίμαχων συμβάσεων, το αιτούν δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αυτές συνιστούν κρατική ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, λόγω, μεταξύ άλλων, του πλεονεκτήματος που παρέχουν στην Klausner Holz με κρατικούς πόρους και της μη εφαρμογής του κριτηρίου του ιδιώτη πωλητή. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η ενίσχυση αυτή δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής κάποιου κανονισμού απαλλαγής ανά κατηγορία και ότι δεν συνιστά ενίσχυση ήσσονος σημασίας, κατά την έννοια του άρθρου 2 του κανονισμού (ΕΚ) 1998/2006 της Επιτροπής, της 15ης Δεκεμβρίου 2006, για την εφαρμογή των άρθρων [107 ΣΛΕΕ] και [108 ΣΛΕΕ] στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας (ΕΕ L 379, σ. 5).
- 14 Κατά συνέπεια, το αιτούν δικαστήριο κρίνει ότι η ενίσχυση αυτή χορηγήθηκε κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Κατά τη νομολογία του Bundesgerichtshof (Ομοσπονδιακό Δικαστήριο), σύμβαση αστικού δικαίου που χορηγεί κρατική ενίσχυση κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ πρέπει να θεωρείται ως άκυρη.

- 15 Παρά ταύτα, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι αδυνατεί να συναγάγει τις συνέπειες της παραβάσεως του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ λόγω της από 3 Δεκεμβρίου 2012 αποφάσεως του Oberlandesgericht Hamm, μνεία της οποίας έγινε στη σκέψη 8 της παρούσας αποφάσεως, με την οποία διαπιστώθηκε ότι οι επίμαχες συμβάσεις διατηρούνται σε ισχύ και η οποία έχει αποκτήσει την ισχύ δεδικασμένου.
- 16 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Landgericht Münster αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Επιτάσσει το δίκαιο της Ένωσης, ιδίως τα άρθρα 107 ΣΛΕΕ και 108 ΣΛΕΕ καθώς και η αρχή της αποτελεσματικότητας, να μη λαμβάνεται υπόψη, σε αστική διαφορά επί της εκτελέσεως συμβάσεως αστικού δικαίου με την οποία χορηγείται κρατική ενίσχυση, αναγνωριστική απόφαση πολιτικού δικαστηρίου που έχει αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου, η οποία έχει εκδοθεί στο πλαίσιο της ίδιας υπόθεσης και επιβεβαιώνει τη διατήρηση σε ισχύ της συμβάσεως αστικού δικαίου χωρίς να έχει εκτιμηθεί η διαφορά υπό το πρίσμα των κανόνων περί κρατικών ενισχύσεων, εφόσον βάσει της εθνικής νομοθεσίας δεν είναι δυνατό να αποτραπεί με άλλο τρόπο η εκτέλεση της συμβάσεως;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

- 17 Με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται, υπό περιστάσεις όπως αυτές της κύριας δίκης, στην εφαρμογή εθνικής διατάξεως που κατοχυρώνει την αρχή του δεδικασμένου, δυνάμει της οποίας το εθνικό δικαστήριο που διαπίστωσε ότι οι συμβάσεις που αποτελούν το αντικείμενο της διαφοράς της οποίας επελήφθη συνιστούν κρατική ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, χορηγηθείσα κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, δεν μπορεί να συναγάγει το σύνολο των συνεπειών της παραβάσεως αυτής λόγω του ότι υπάρχει απόφαση εθνικού δικαστηρίου που έχει αποκτήσει την ισχύ δεδικασμένου και η οποία διαπιστώνει ότι οι συμβάσεις αυτές διατηρούνται σε ισχύ, χωρίς να εξετάσει κατά πόσον συνιστούν κρατική ενίσχυση.
- 18 Προκαταρκτικώς, επιβάλλεται η υπόμνηση ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, το άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ επιβάλλει προληπτικό έλεγχο των σχεδίων νέων ενισχύσεων (απόφαση Deutsche Lufthansa, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 25 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 19 Ο έλεγχος αυτός αποσκοπεί στο να εκτελούνται μόνο συμβατά προς την εσωτερική αγορά μέτρα ενισχύσεως. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, η εφαρμογή σχεδίου ενισχύσεως αναστέλλεται μέχρις ότου αρθεί, με την τελική απόφαση της Επιτροπής, η αμφιβολία ως προς τη συμβατότητά του (απόφαση Deutsche Lufthansa, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 26 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 20 Η εφαρμογή αυτού του συστήματος ελέγχου είναι έργο, αφενός, της Επιτροπής και, αφετέρου, των εθνικών δικαστηρίων, οι δε αντίστοιχοι ρόλοι τους είναι συμπληρωματικοί αλλά διακριτοί (απόφαση Deutsche Lufthansa, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 27 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 21 Ενώ η εκτίμηση της συμβατότητας μέτρων ενισχύσεως με την εσωτερική αγορά εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής, η οποία ενεργεί υπό τον έλεγχο των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης, τα εθνικά δικαστήρια μεριμνούν για τη διασφάλιση, μέχρι την τελική απόφαση της Επιτροπής, των δικαιωμάτων των υποκειμένων δικαίου έναντι τυχόν παραβάσεως, από τις κρατικές αρχές, της απαγορεύσεως του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ (απόφαση Deutsche Lufthansa, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 28 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 22 Στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να επιλαμβάνονται διαφορών οι οποίες τα υποχρεώνουν να ερμηνεύσουν και να εφαρμόσουν την έννοια της ενισχύσεως του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, προκειμένου ιδίως να κρίνουν αν ένα κρατικό μέτρο που ελήφθη χωρίς να τηρηθεί η διαδικασία προηγούμενου ελέγχου του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ έπρεπε

να είχε υποβληθεί στη διαδικασία αυτή (βλ. υπό αυτή την έννοια, απόφαση *Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon*, C-354/90, EU:C:1991:440, σκέψεις 9 και 10 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

- 23 Η σχετική αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων απορρέει από το άμεσο αποτέλεσμα που αναγνωρίζεται στην απαγόρευση εκτελέσεως των σχεδίων ενισχύσεως, την οποία επιβάλλει το άρθρο 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι ο χαρακτήρας της επιβαλλόμενης από τη διάταξη αυτή απαγορεύσεως εκτελέσεως ως απαγορεύσεως έχουσας άμεση εφαρμογή ισχύει για κάθε μέτρο ενισχύσεως που φέρεται ότι εκτελέστηκε χωρίς να έχει ανακοινωθεί (απόφαση *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 29 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 24 Τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εγγυώνται στα υποκείμενα δικαίου ότι θα συναχθούν, κατά το εθνικό τους δίκαιο, όλες οι συνέπειες παραβάσεως του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, όσον αφορά τόσο το κύρος των πράξεων εκτελέσεως όσο και την ανάκτηση της χρηματικής στηρίξεως που χορηγήθηκε κατά παράβαση της διατάξεως αυτής ή τυχόν προσωρινών μέτρων (απόφαση *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 30 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 25 Επομένως, η αποστολή των εθνικών δικαστηρίων συνίσταται στο να διατάσσουν τα κατάλληλα μέτρα για τη θεραπεία της ελλείψεως νομιμότητας της εκτελέσεως των μέτρων ενισχύσεως, προκειμένου κατά το χρονικό διάστημα που απομένει μέχρι την απόφαση της Επιτροπής ο αποδέκτης της ενισχύσεως να μην εξακολουθήσει να έχει τη δυνατότητα διαθέσεως της ενισχύσεως αυτής (απόφαση *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 31 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 26 Προς τούτο, όταν τα εθνικά δικαστήρια διαπιστώνουν ότι το επίμαχο μέτρο συνιστά κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107 ΣΛΕΕ, η οποία χορηγήθηκε κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, μπορούν να αποφασίσουν να ανασταλεί η εκτέλεση του επίμαχου μέτρου και να διατάξουν την ανάκτηση των ήδη καταβληθέντων ποσών είτε να διατάξουν προσωρινά μέτρα για τη διασφάλιση, αφενός, των συμφερόντων των ενδιαφερόμενων μερών και, αφετέρου, της αποτελεσματικότητας της αποφάσεως της Επιτροπής να κινήσει την επίσημη διαδικασία έρευνας (βλ. κατ' αναλογία, απόφαση *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 43, και διάταξη *Flughafen Lübeck*, C-27/13, EU:C:2014:240, σκέψη 26).
- 27 Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο, συμφώνως προς την αποστολή που έχει σχετικώς, διαπίστωσε ότι οι επίμαχες συμβάσεις συνιστούν κρατική ενίσχυση, η οποία χορηγήθηκε κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο κρίνει ότι αδυνατεί να συναγάγει το σύνολο των συνεπειών της παραβάσεως αυτής λόγω του δεδικασμένου που δημιουργεί η αναγνωριστική απόφαση του *Oberlandesgericht Hamm* με την οποία διαπιστώθηκε ότι οι επίμαχες συμβάσεις διατηρούνται σε ισχύ.
- 28 Συναφώς, από την ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία προκύπτει, αφενός, ότι η διαφορά στο πλαίσιο της οποίας εκδόθηκε η προαναφερθείσα απόφαση του *Oberlandesgericht Hamm* δεν αφορούσε ούτε κυρίως ούτε παρεμπιπτόντως τον συμβατό ή μη, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, χαρακτήρα κρατικής ενισχύσεως, συνεπώς, όπως υπογράμμισε και το αιτούν δικαστήριο, το ζήτημα αυτό δεν εξετάστηκε ούτε από το *Oberlandesgericht Hamm* ούτε από το *Landgericht Münster*, το οποίο εξέδωσε την πρωτόδικη απόφαση στο πλαίσιο της ίδιας διαφοράς.
- 29 Αφετέρου, το αντικείμενο της διαφοράς στο πλαίσιο της οποίας εκδόθηκε η αναγνωριστική απόφαση του *Oberlandesgericht Hamm* ήταν αποκλειστικώς και μόνον η αναγνώριση της ισχύος των επίμαχων συμβάσεων, παρά το γεγονός ότι το *Land* τις κατήγγειλε. Αντιθέτως, το αντικείμενο της διαφοράς της οποίας επελήφθη το αιτούν δικαστήριο συνίσταται, πρώτον, στην επιδίκαση αποζημιώσεως λόγω της

μερικής μη εκπληρώσεως των εν λόγω συμβάσεων, δεύτερον, την εκπλήρωση μέρους αυτών και, τρίτον, την παροχή ορισμένων πληροφοριών σχετικά με τα εφαρμοζόμενα στον συγκεκριμένο τομέα τιμήματα.

- 30 Αναγνωρίζοντας ότι η αρχή του δεδικασμένου, υπό την έννοια που έχει στο εθνικό δίκαιο, υπόκειται σε ορισμένους αντικειμενικούς, υποκειμενικούς και χρονικούς περιορισμούς, καθώς και ότι υπάρχουν εξαιρέσεις από την αρχή αυτή, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το εθνικό δίκαιο απαγορεύει όχι μόνο την επανεξέταση, στο πλαίσιο νέας διαφοράς, ισχυρισμών που ρητώς κρίθηκαν οριστικά, αλλά και την εξέταση ζητημάτων που μπορούσαν να προβληθούν στο πλαίσιο προγενέστερης ένδικης διαφοράς, αλλά δεν προβλήθηκαν.
- 31 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, στο μέτρο του δυνατού, να ερμηνεύουν τις διατάξεις του εθνικού δικαίου τοιούτοτρόπως ώστε να εφαρμόζονται κατά τρόπο που συμβάλλει στην εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης (απόφαση *Lucchini*, C-119/05, EU:C:2007:434, σκέψη 60).
- 32 Βεβαίως, η εν λόγω υποχρέωση της σύμφωνης με το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας του εθνικού δικαίου υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς. Συγκεκριμένα, η υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να λαμβάνει υπόψη το δίκαιο της Ένωσης κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των σχετικών διατάξεων του εσωτερικού δικαίου οριοθετείται από τις γενικές αρχές του δικαίου και δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως βάση για να θεμελιώσει ερμηνεία του εθνικού δικαίου *contra legem* (βλ., υπό αυτή την έννοια, αποφάσεις *Impact*, C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψη 100, και *Association de médiation sociale*, C-176/12, EU:C:2014:2, σκέψη 39).
- 33 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι δεσμεύεται από τον προαναφερθέντα περιορισμό, υπογραμμίζοντας ότι το εθνικό δίκαιο δεν του επιτρέπει «σε καμία περίπτωση να αντιταχθεί στην εκτέλεση [των επίμαχων συμβάσεων]».
- 34 Συναφώς, επιβάλλεται η υπόμνηση ότι η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας επιβάλλει στα εθνικά δικαστήρια να πράττουν ό,τι είναι δυνατό στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο του εσωτερικού δικαίου και εφαρμόζοντας τις αναγνωρισμένες από το δίκαιο αυτό μεθόδους ερμηνείας, προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης και να καταλήγουν σε λύση σύμφωνη προς τον σκοπό που επιδιώκει το εν λόγω δίκαιο (βλ., υπό αυτή την έννοια, απόφαση *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, σκέψη 27 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 35 Επομένως, στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να εξακριβώσει, στη βάση αυτή, αν είναι δυνατή τέτοιοι είδους ερμηνεία, λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, αφενός, τα στοιχεία που αναφέρθηκαν στις σκέψεις 28 και 29 της παρούσας αποφάσεως (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, σκέψη 31) και, αφετέρου, τη νομολογία του Δικαστηρίου που υπομνήσθηκε στη σκέψη 26 της παρούσας αποφάσεως, από την οποία προκύπτει ότι, προκειμένου να συναχθούν οι συνέπειες παραβάσεως του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν, ανά περίπτωση, να διατάσσουν προσωρινά μέτρα. Εν προκειμένω, στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να εξετάσει τη δυνατότητα να διατάξει μέτρο όπως η προσωρινή αναστολή εκτελέσεως των επίμαχων συμβάσεων έως ότου εκδοθεί η τελική απόφαση της Επιτροπής με την οποία θα περατωθεί η διαδικασία, πράγμα που θα επέτρεπε στο εν λόγω δικαστήριο να τηρήσει τις υποχρεώσεις που υπέχει δυνάμει του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, χωρίς, όμως, να αποφανθεί επί της ισχύος των επίμαχων συμβάσεων.
- 36 Εξάλλου, μολονότι το αιτούν δικαστήριο έκρινε ότι οι προβλεπόμενες από το γερμανικό αστικό δικονομικό δίκαιο εξαιρέσεις από την αρχή του δεδικασμένου δεν τυγχάνουν εφαρμογής εν προκειμένω, επισημαίνεται ότι, δυνάμει του άρθρου 322, παράγραφος 1, του ΖΡΟ, οι αποφάσεις αποκτούν ισχύ δεδικασμένου μόνον εφόσον έχουν αποφανθεί επί του αιτήματος που έχει προβληθεί με αγωγή ή ανταγωγή. Επομένως, στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να εξακριβώσει αν ο περιορισμός αυτός, τον οποίο προβλέπει ρητώς το άρθρο 322 του ΖΡΟ, του επιτρέπει να ερμηνεύσει τη διάταξη

αυτή υπό την έννοια ότι, οσάκις προβάλλεται παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, το δεδικασμένο εκτείνεται μόνο στις αξιώσεις τις οποίες έχει κρίνει η απόφαση και, επομένως, δεν αποκλείει τη δυνατότητα δικαστή να αποφανθεί, στο πλαίσιο μεταγενέστερης διαφοράς, επί νομικών ζητημάτων που δεν καλύπτονται από το δεδικασμένο της πρώτης αποφάσεως.

- 37 Ειδικότερα, μέτρο όπως αυτό που αναφέρθηκε στη σκέψη 35 της παρούσας αποφάσεως ή ερμηνεία του εθνικού δικαίου όπως η προτεινόμενη στη σκέψη 36 της παρούσας αποφάσεως δεν θα συνεπάγονταν αμφισβήτηση του ουσιαστικού δεδικασμένου που δημιουργεί η απόφαση του Oberlandesgericht Hamm.
- 38 Εντούτοις, σε περίπτωση που τέτοιου είδους μέτρο ή ερμηνεία δεν είναι δυνατά, είναι σκόπιμο να υπομνησθεί η σημασία που έχει, τόσο στην έννομη τάξη της Ένωσης όσο και στις εθνικές έννομες τάξεις, η αρχή του δεδικασμένου. Συγκεκριμένα, προς διασφάλιση τόσο της σταθερότητας του δικαίου και των εννόμων σχέσεων όσο και της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης, επιβάλλεται να μην μπορεί να τεθεί ζήτημα κύρους των δικαστικών αποφάσεων οι οποίες δεν μπορούν πλέον να προσβληθούν, μετά την εξάντληση των προβλεπόμενων ενδίκων μέσων ή μετά την εκπνοή των προθεσμιών που τάσσονται για την άσκηση αυτών των ενδίκων μέσων (βλ. αποφάσεις *Fallimento Olimpiclub*, C-2/08, EU:C:2009:506, σκέψη 22, και *Târșia*, C-69/14, EU:C:2015:662, σκέψη 28).
- 39 Επομένως, το δίκαιο της Ένωσης δεν επιβάλλει σε κάθε περίπτωση στα εθνικά δικαστήρια την υποχρέωση να μην εφαρμόζουν εθνικούς δικονομικούς κανόνες που προσδίδουν ισχύ δεδικασμένου σε συγκεκριμένη απόφαση, έστω και αν η μη εφαρμογή αυτή θα είχε ως αποτέλεσμα να αποφευχθεί η παραβίαση του δικαίου της Ένωσης από την εν λόγω απόφαση (αποφάσεις *Karferer*, C-234/04, EU:C:2006:178, σκέψη 22, *Fallimento Olimpiclub*, C-2/08, EU:C:2009:506, σκέψη 23, *Επιτροπή κατά Σλοβακικής Δημοκρατίας*, C-507/08, EU:C:2010:802, σκέψη 60, *Impresa Pizzarotti*, C-213/13, EU:C:2014:2067, σκέψη 59, και *Târșia*, C-69/14, EU:C:2015:662, σκέψη 29).
- 40 Ελλείψει ρυθμίσεως του δικαίου της Ένωσης, οι διατάξεις περί καθορισμού των λεπτομερειών εφαρμογής των ως άνω δικονομικών κανόνων εμπίπτουν στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών δυνάμει της αρχής της δικονομικής τους αυτονομίας. Εντούτοις, οι διατάξεις αυτές δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που διέπουν παρεμφερείς καταστάσεις εσωτερικής φύσεως (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε να καθιστούν στην πράξη αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η έννομη τάξη της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας) (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις *Fallimento Olimpiclub*, C-2/08, EU:C:2009:506, σκέψη 24, και *Impresa Pizzarotti*, C-213/13, EU:C:2014:2067, σκέψη 54 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 41 Όσον αφορά την αρχή της αποτελεσματικότητας, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι κάθε περίπτωση στην οποία τίθεται το ζήτημα αν εθνική διάταξη δικονομικού δικαίου καθιστά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης πρέπει να εξετάζεται λαμβανομένης υπόψη της θέσεως της διατάξεως αυτής στην όλη διαδικασία, της εξελίξεως της διαδικασίας και των ιδιαιτεροτήτων της ενώπιον των αρμοδίων εθνικών οργάνων. Υπό το πρίσμα αυτό, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, ενδεχομένως, οι αρχές που αποτελούν τη βάση του εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος, όπως η προστασία των δικαιωμάτων άμυνας, η αρχή της ασφάλειας δικαίου και η εύρυθμη διεξαγωγή της διαδικασίας (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις *Fallimento Olimpiclub*, C-2/08, EU:C:2009:506, σκέψη 27, και *Târșia*, C-69/14, EU:C:2015:662, σκέψεις 36 και 37 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 42 Εντούτοις, επισημαίνεται συναφώς ότι ερμηνεία του εθνικού δικαίου, όπως η παρατεθείσα στη σκέψη 30 της παρούσας αποφάσεως, ενδέχεται να έχει ως συνέπεια την πρόσδοση σε απόφαση εθνικού δικαστηρίου, εν προκειμένω του Oberlandesgericht Hamm, συνεπειών οι οποίες ματαιώνουν την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, καθόσον καθιστούν αδύνατη τη διασφάλιση από τα εθνικά δικαστήρια της τηρήσεως του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

- 43 Ειδικότερα, από τα προεκτεθέντα συνάγεται το συμπέρασμα ότι τόσο οι εθνικές αρχές όσο και οι δικαιούχοι κρατικής ενισχύσεως θα μπορούσαν να παρακάμπτουν την απαγόρευση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, πετυχαίνοντας την έκδοση αναγνωριστικής δικαστικής αποφάσεως, χωρίς να προβάλουν ισχυρισμούς σχετικούς με το δίκαιο της Ένωσης στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, χάρη στην οποία θα μπορούσαν, σε τελική ανάλυση, να διατηρήσουν σε ισχύ παράνομη κρατική ενίσχυση επί σειρά ετών. Κατά τον τρόπο αυτό, σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, η παραβίαση του δικαίου της Ένωσης θα αναπαραγόταν επ' αφορμή κάθε νέας προμήθειας ξυλείας, χωρίς να υπάρχει δυνατότητα παύσεως της συγκεκριμένης παραβιάσεως.
- 44 Επιπλέον, τέτοιου είδους ερμηνεία του εθνικού δικαίου θα καθιστούσε άνευ σημασίας τη μνημονευθείσα στη σκέψη 21 της παρούσας αποφάσεως αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής να εκτιμά, υπό τον έλεγχο του δικαστή της Ένωσης, τη συμβατότητα των μέτρων ενισχύσεως με την εσωτερική αγορά. Ειδικότερα, σε περίπτωση που η Επιτροπή, στην οποία η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας κοινοποίησε εν τω μεταξύ το μέτρο ενισχύσεως το οποίο συνιστούσαν οι επίμαχες συμβάσεις, καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το μέτρο αυτό είναι ασύμβατο προς την εσωτερική αγορά και διατάζει την ανάκτησή του, η εκτέλεση της αποφάσεώς της θα είναι καταδικασμένη να αποτύχει αν ήταν δυνατό να της αντιταχθεί απόφαση εθνικού δικαστηρίου με την οποία διαπιστώθηκε η «ισχύς» των συμβάσεων που συνιστούν την παράνομη ενίσχυση.
- 45 Υπό τις συνθήκες αυτές, συνάγεται το συμπέρασμα ότι εθνική διάταξη που δεν επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να συναγάγει το σύνολο των συνεπειών από την παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ λόγω της υπάρξεως αποφάσεως εθνικού δικαστηρίου η οποία έχει αποκτήσει την ισχύ δεδικασμένου και εκδόθηκε στο πλαίσιο διαφοράς που δεν είχε το ίδιο αντικείμενο και δεν αφορούσε τη συμβατότητα των επίμαχων κρατικών ενισχύσεων με την εσωτερική αγορά, πρέπει να θεωρηθεί ότι απάδει προς την αρχή της αποτελεσματικότητας. Συγκεκριμένα, τόσο σημαντική παρεμπόδιση της αποτελεσματικής εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης και, ιδίως, των κανόνων στον τομέα του ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε από την αρχή του δεδικασμένου ούτε από την αρχή της ασφάλειας δικαίου (βλ., κατ' αναλογία, αποφάσεις Fallimento Olimpiclub, C-2/08, EU:C:2009:506, σκέψη 31, και Ferreira da Silva e Britto, C-160/14, EU:C:2015:565, σκέψη 59).
- 46 Κατόπιν του συνόλου των προεκτεθέντων, στο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται, υπό περιστάσεις όπως αυτές της κύριας δίκης, στην εφαρμογή εθνικής διατάξεως που κατοχυρώνει την αρχή του δεδικασμένου, δυνάμει της οποίας το εθνικό δικαστήριο που διαπίστωσε ότι οι συμβάσεις που αποτελούν το αντικείμενο της διαφοράς της οποίας επελήφθη συνιστούν κρατική ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, χορηγηθείσα κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, δεν μπορεί να συναγάγει το σύνολο των συνεπειών της παραβάσεως αυτής λόγω του ότι υπάρχει απόφαση εθνικού δικαστηρίου που έχει αποκτήσει την ισχύ δεδικασμένου και η οποία διαπιστώνει ότι οι συμβάσεις αυτές διατηρούνται σε ισχύ, χωρίς να έχει εξετάσει κατά πόσον αυτές συνιστούν κρατική ενίσχυση.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 47 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαινεται:

Το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται, υπό περιστάσεις όπως αυτές της κύριας δίκης, στην εφαρμογή εθνικής διατάξεως που κατοχυρώνει την αρχή του δεδικασμένου, δυνάμει της οποίας το εθνικό δικαστήριο που διαπίστωσε ότι οι συμβάσεις που αποτελούν το αντικείμενο της διαφοράς της

οποίας επελήφθη συνιστούν κρατική ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, χορηγηθείσα κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, δεν μπορεί να συναγάγει το σύνολο των συνεπειών της παραβάσεως αυτής λόγω του ότι υπάρχει απόφαση εθνικού δικαστηρίου που έχει αποκτήσει την ισχύ δεδικασμένου και η οποία διαπιστώνει ότι οι συμβάσεις αυτές διατηρούνται σε ισχύ, χωρίς να έχει εξετάσει κατά πόσον αυτές συνιστούν κρατική ενίσχυση.

(υπογραφές)